

Tarih Öğretiminde Harita Becerilerinin Gerekliliği Üzerine Bir Çalışma ^(*)

Selahattin KAYMAKCI ^(**)

Özet: Her tarihi olay bir mekânda meydana geldiğinden nitelikli bir tarih öğretimi için harita becerilerinin öğrencilere kazandırılması gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı, tarih öğretiminde harita becerilerinin gerekliliğini sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çizim ve görüşleri doğrultusunda ortaya koymaktır. Araştırma 2013-2014 eğitim-öğretim yılı güz yarısında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 2. sınıfında öğrenim gören toplam 65 öğretmen adayıyla yürütülmüştür. Araştırmada nitel metodoloji çerçevesinde durum çalışması kullanılmıştır. Veri kaynağı olarak döküman ve mülakatlardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda öğretmen adaylarının iki farklı konuda çizdikleri haritalar incelenmiş, ayrıca 20 öğretmen adayıyla da yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Araştırmanın verileri içerik analizi yardımıyla çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çoğunluğunun harita becerilerine sahip olmadıkları, bu durumun temel nedeninin ise önceki öğrenim yaşantılarında harita becerilerine ilişkin yeterli eğitim almamalarından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih öğretimi, harita becerileri, sosyal bilgiler, öğretmen adayı.

A Study on the Necessity of Map Skills in History Teaching¹

Abstract: Due to every historical fact occurs in a place, it is important to gain map skills of students for doing effective history teaching. The aim of this study is to examine the necessity of map skills in history teaching toward social studies student teachers' map drawings and perceptions. This study was carried out with 65 sophomore student teachers, studying at Karadeniz Technical University, Fatih Faculty of Education, Social Studies Teacher Education Program in the fall semester of 2013-2014 academic years. The study was designed with qualitative methodology, specifically case study. Documents and interviews were used as data sources. In this context, two different subjects oriented map drawings and semi-structured interviews, done with 20 teachers, were investigated. Collected data were analyzed with content analysis. The results of the study showed that majority of social studies student teachers have some deficiencies about map skills. Also it is understood that the basic reason of these deficiencies is lack of taking effective education about map skills in their previous educational life.

Keywords: History education, map skills, social studies, student teacher.

*) Bu araştırmanın bir kısmı Sakarya Üniversitesi'nce 2014 yılında düzenlenen III. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tarih Öğretiminde Harita Becerilerine Sahip Olma Düzeylerinin İncelenmesi" adıyla sunulmuştur.

**) Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Kastamonu (e-posta: kaymakci37@yahoo.com)

1) This study was presented partially with the title of "Identifying Social Studies Prospective Teachers' Levels of Map Skills in History Teaching" in 3rd International Symposium on History Education, held by Sakarya University in 2014.

Giriş

Tarih; *geçmişte yaşamış insan topluluklarının yaptıkları eylemleri kanıtlara dayalı olarak inceleyen bilim alanı* olarak tanımlanmaktadır (Safran ve Şimşek, 2009). Başka bir deyişle tarih; *geçmişteki olayları yer, zaman ve failleri göstererek kaynaklara dayalı olarak sebep-sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen bir bilim dalıdır* (Köstüklü, 1998). Tarihi açıklarken; zaman, çatışma, devrim, milliyetçilik, medeniyet, keşif ile mekân veya yer kavramları ön plana çıkmaktadır (Dilek, 2001). Bunlardan mekân/yer kavramının daha çok coğrafya bilimiyle ilgili olduğu söylenebilir. Tüm tarihi olayların bir mekân içerisinde geçtiği, mekânın betimlenmesinin, ekonomik, jeopolitik ve siyasi özelliklerinin açıklanmasının olayların meydana gelişi ve anlaşılması üzerindeki etkisi düşünüldüğünde tarih ve coğrafya arasındaki ilişki ortaya çıkmaktadır (Kütükoğlu, 1998; Doğanay ve Sever, 2012).

Coğrafya mekânı açıklarken çeşitli bilim alanlarından yararlanmaktadır. Bunlardan biri olarak gösterilen kartografya, harita bilgisi anlamına gelmektedir. Kartografya, yeryüzünün bütünü veya belli bir bölümünün düzleme aktarılma tekniklerini ve haritalardan yararlanma esaslarını inceler (Sever, 2013). Bu bağlamda haritalar *yeryüzünün bütünü-nün veya bir bölümünün esas alınan bir ölçeğe göre düzlem üzerine aktarıldığı gereçlerdir* (Doğanay, 2002). Haritalar, mekânın iki veya üç boyutlu gösterimi, mekândaki coğrafi unsurları temsil eden semboller ve bunların yeryüzündeki dağılımıyla ilgili bilgileri verirler (Berendt ve diğ., 1998; akt. Öcal, 2011). Haritalar; bir alandaki coğrafi bilgiyi göstermek, depolamak ve açıklamak, verilen bilgilerden hareketle yorum yapmaya ve problem çözmeye imkân vermek, bir yeri konumlandırmak, konumlar arası ulaşımı ve izlenecek yolu saptamak gibi amaçlarla kullanılırlar. Tüm bu sayılanlardan dolayı haritalar mekâna dayalı konuların öğretiminde işe koşulan önemli öğretim gereçlerindendir (Demiralp, 2007).

Mekânı doğru algılamak için haritaları doğru anlamak önkoşuldur. Haritaları anlamak ise ancak harita becerilerine sahip olmakla mümkün olmaktadır. McClure (1992) harita becerilerini somuttan soyuta; sembolleri anlama ve yorumlama, harita okuma ve yorumlama, yön bulma, profil çıkarma, konum ve koordinat belirleme, ölçek kullanma, uzaklık, alan ve eğim ölçme, taslak harita oluşturma ve fiziksel özellikleri tanımlama becerisi olmak üzere sekiz alt başlıkta toplamaktadır (akt. Koç, 2008).

Ülkemiz alan eğitimi literatüründe, mekânı algılama becerisi kapsamında haritalar ve harita becerilerinin daha çok coğrafya ve sosyal bilgiler dersi içeriğinde yer alan coğrafya konuları esas alınarak yapılandırıldığı görülmektedir. Bu bağlamda konu; kitap ve kitap bölümlerinde (Akengin, 2011; Akkuş, 1995; Doğanay ve Sever, 2012; Ekinci, 2013; Eser Ünalı, 2012; Koç ve Aksoy, 2012; Öcal, 2011; Öcal, 2014; Sağdıç ve Demirkaya, 2015; Sever, 2013; Sönmez, 2011) işlenmektedir. Ayrıca konuya yüksek lisans ve doktora tezlerinde (Akar, 2008; Aktürk, 2012; Balkan, 2007; Buğdaycı, 2012; Demiralp, 2006;

Duman, 2011; Ertuğrul, 2008; Göksel, 2007; Koç, 2008; Pala, 2011; Sönmez, 2010; Şahin, 2012; Tanrıkulu, 2010; Ünal, 2008; Ünay, 2011; Üzümcü, 2007; Yıldız, 2006) yer verilmektedir. Bununla birlikte konu makalelerde de (Aksoy ve Ünlü, 2012; Aktürk, Yazıcı ve Bulut, 2013; Alım ve Girgin, 2011; Bahar, Sayar ve Başbüyük, 2010; Buğdaycı ve Bildirici, 2009; Darakçı, 2014; İncekara, Karatepe, Karabun, 2008; Kızılçaoğlu, 2007; Kızılçaoğlu ve Ünlü, 2008; Sönmez ve Aksoy, 2012; Sönmez ve Aksoy, 2013; Taş, 2006; Taşlı, Çelik ve Taşlı, 2007; Ünlü ve Aksoy Güncegörü, 2013) ele alınmaktadır. Oysa haritalar ve harita becerileri sadece coğrafya ve coğrafya içerikli konuların öğretiminde kullanılan materyal veya becerilerden biri değildir. Tarih öğretiminde de haritalardan sıklıkla yararlanılmaktadır. Tarih derslerinde haritalar; üzerinde çalışılan tarihsel olayın meydana geldiği mekânı belirleme ve bu mekânın olaya etkisini algılama, tarihsel olaylara ilişkin sorular sorma ve cevaplama, tarihsel olaylara ilişkin bilgi edinerek bu bilgileri düzenleme ve çözümleme gibi birtakım becerileri kazandırmak için kullanılmaktadır. Böylelikle öğrenciler tarihi olayların geçtiği yeri hayallerinde canlandırabilecek, haritaları kullanabilecek, harita çizebilecek, konum ve yönü belirleyebilecek ve haritayı kendisi yorumlayabilecektir (Şengül Bircan, 2013).

Türk Eğitim Sistemi'nde tarih disiplininin içeriğini konu edinen dersler ortaokul ve lise seviyesinde genellikle sosyal bilgiler ve tarih başlıkları altında ele alınarak sosyal bilgiler ve tarih öğretmenleri tarafından okutulmaktadır. Bu kapsamda her iki dersin öğretim programında da harita kullanımı ve harita becerilerine vurgu yapılmakta, bu durum sosyal bilgilerde kanıt kullanma ve mekânı algılama, tarihte ise tarihsel kavrama ve mekânı algılama becerileri kapsamında işlenmektedir (MEB, 2005a; MEB, 2005b; MEB, 2007; MEB, 2011a; MEB, 2011b; MEB, 2011c; MEB, 2012). Sosyal bilgiler (4-7. sınıflar) öğretim programının genel amaçlarında “Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir.” ifadesine yer verilmekte; programın uygulanmasıyla ilgili açıklamalar kısmında da; öğretmenlere haritaları sosyal bilgiler dersinin bir parçası yapmaları önerilmektedir. Ayrıca program içerisinde harita okuma ve atlas kullanma adında doğrudan verilecek bir beceri de bulunmaktadır (MEB, 2005a; MEB, 2005b). Öte yandan tarih (9, 10, 11, 12. sınıflar) öğretim programlarında öğrencilerin tarihsel olayların meydana geldiği coğrafi alanlar hakkında bilgi edinirken veya mevcut bilgilerini geliştirirken tarihsel haritalardaki bilgiyi kullanmaları istenmektedir. Buna ilaveten öğrencilerin tarihsel kavramasını kolaylaştırma adına metinlerde verilen bilgileri açıklamak, görsel hâle getirmek ve somutlaştırmak amacıyla tarih haritalarında sunulan veriler üzerinde çalışılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca öğrencilerin tarihsel olayları eş zamanlı algılamaları amacıyla harita ve tarih atlaslarından yararlanılması önerilerek harita çalışmalarının günümüz siyasi haritalarıyla, dilsiz ya da döneme ait haritalarla yapılabileceği ve haritaların eşzamanlı tarih şeritleriyle birlikte kullanılabileceği hatırlatılmaktadır (MEB, 2007; MEB, 2011a; MEB, 2011b; MEB, 2011c; MEB, 2012).

Görüldüğü üzere tarih konularının nitelikli bir şekilde öğretilmesi için haritalardan sıklıkla yararlanılması ve bu yolla öğrencilere harita becerilerinin kazandırılması gerekmektedir. İlgili literatür tarandığında tarih öğretimi ve harita kullanımı/becerileri konusunu işleyen çeşitli kuramsal (Dönmez ve Yazıcı, 2008; Öztürk, 2010; Şengül Bircan ve Safran, 2013) ve uygulamalı araştırmaların (Darakçı, 2014; Şengül Bircan, 2013; Kuşoğlu, 2003; Zaman, Günel ve Zaman, 2011) bulunduğu görülmektedir.

Kuramsal araştırmalar kapsamında Dönmez ve Yazıcı (2008) tarafından yapılan araştırmada T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük konularının öğretiminde kullanılan araç-gerçekler bağlamında haritalar ele alınarak İnkılap Tarihi öğretiminde harita kullanımının yeri yanlış ve doğru uygulama örnekleriyle açıklanmıştır. Öztürk (2010) tarafından yapılan araştırmada tarih öğretiminde haritanın kullanımına dikkat çekilerek harita işlev ve çeşitleriyle haritayı oluşturan unsurların yanısıra harita becerileri ve tarih derslerinde nasıl kazandırılacakları örneklerle açıklanmıştır. Şengül Bircan ve Safran (2013) tarafından yapılan araştırmada tarih ve coğrafya ilişkisi, tarih dersleri ve haritalar, mekân algılama ve harita becerileri gibi konular hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır.

Uygulamalı araştırmalar kapsamında Darakçı (2014) tarafından yapılan araştırmada tarih ve coğrafya disiplinleri temel alınarak 4, 5, 6 ve 7. sınıflar sosyal bilgiler ile 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarında harita kullanımı ele alınmıştır. Araştırma sonucunda öğretim programlarında harita kullanımıyla ilgili unsurlara yer verildiği, ders ve öğrenci çalışma kitaplarında da haritaların kullanıldığı vurgulanmıştır. Ancak harita oluşturma, semboller oluşturma, harita üzerinde bunları gösterme, haritaları yorumlama, harita çeşitlerini tanıma gibi haritalarla birlikte yapılması gereken öğrenci merkezli etkinlikler noktasında ders ve öğrenci çalışma kitaplarının yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Şengül Bircan (2013) tarafından yapılan araştırmada ortaöğretim 9. sınıf tarih dersi “İlk Türk İslam Devletleri” ünitesinde yer alan Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklu Devleti konularının animasyon destekli haritalarla öğretiminin öğrencilerin akademik başarılarına etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda animasyon destekli haritaların öğrencilerin konuyu öğrenmelerine katkı sağlayarak akademik başarılarını artırdığı ve mekân algılama becerilerini geliştirdiği tespit edilmiştir. Kuşoğlu (2003) tarafından yapılan araştırmada ortaöğretim tarih ders kitaplarında kullanılan haritaların niteliği sorgulanmıştır. Bu kapsamda haritaların hedeflere uygunluğu, harita ve içerik ilişkisiyle haritaların kalitesi gibi konulara odaklanılmıştır. Araştırma sonucunda ortaöğretim tarih ders kitaplarında kullanılan haritaların hedef ve içeriğe uygunluk ile baskı kalitesi ve renklerin kullanımı açısından sınırlılıklar taşıdığı ortaya çıkmıştır. Öte yandan Zaman ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan araştırmada tarih öğretmenlerinin harita kullanımıyla ilgili görüşleri ve harita kullanma yeterlilikleri ele alınmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların derslerde harita kullanımının dersin öğretiminde yararlı olduğunu savunmalarına karşın lisans eğitimleri sırasında harita becerilerini geliştirebilecek ders almamaları ve okullarındaki harita tür ve sayısının azlığı gibi nedenlerle harita kullanımında çeşitli sorunlar yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

Kuramsal ve uygulamalı araştırmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde araştırmaların nicelik ve nitelik anlamında bazı sınırlılıklara sahip olduğu görülmektedir. Nicelik anlamında tarih öğretimi ve harita becerileri konusuna doğrudan değinen araştırmaların sayıca azlığı dikkat çekmektedir. Nitelik anlamında durum değerlendirildiğinde ise kuramsal araştırmaların daha ziyade tarih öğretimi ve harita becerileri konusunun literatüre dayalı olarak anlatımı kapsamında yoğunlaştığı, uygulamalı araştırmaların ise ortaöğretim öğrencileri ile tarih öğretmenlerine yönelik olarak gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum tarih öğretimi ve harita becerileri konusunda farklı içerik ve örneklerle yapılacak bir araştırmaya olan ihtiyacı gündeme getirmektedir. Özellikle örneklem grubu bağlamında öğretmen adaylarıyla yapılacak bir araştırma literatürefarklı bir boyut getirebilir. Çünkü tarih öğretiminde öğrencilere harita becerilerini kazandırmada en büyük rollerden biri hiç kuşkusuz öğretmenlere düşmektedir. Öte yandan tarih konu alanına giren dersleri ortaokullarda yürütecek olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin harita becerilerini kazandırabilmek için birtakım yeterlilikleri hizmet öncesi eğitimde kazanması gerektiği açıktır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının harita becerilerine sahip olma durumlarının belirlenmesi öğretmen eğitimindeki mevcut durumun ortaya konması ve buna yönelik çalışmalar yapılması için de önem arz etmektedir. Bu araştırmayla alanda bulunan eksikliğin giderileceğine ve gelecekte yapılacak olan araştırmalara da esin kaynağı olunacağına inanılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, tarih öğretiminde harita becerilerinin gerekliliğini sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çizim ve görüşleri doğrultusunda ortaya koymaktır. Araştırmayla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken harita kullanım durumları nedir?
2. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken haritalardan yararlanma şekilleri nelerdir?
3. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının harita beceri düzeyleri nedir?
4. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının harita beceri düzeylerini etkileyen etmenler nelerdir?
5. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretiminde harita beceri düzeylerinin geliştirilmesi için yaptıkları öneriler nelerdir?

Yöntem

Bu araştırma doğası gereği nitel yaklaşım esas alınarak yapılandırılmıştır. Nitel yaklaşım temelde dokümanlar, görüşmeler veya gözlemler aracılığıyla veri toplama esasına dayanır. Bu bağlamda araştırmada nitel yaklaşım kapsamında kullanılabilmesi, tek bir

olaya veya durumu derinlemesine incelemeye fırsat tanınması, farklı veri toplama araçlarından yararlanarak bir olayı değişik yönleriyle ele almaya olanak sağlaması ve araştırmanın amacına uygunluğu gibi nitelikleri nedeniyle durum çalışması kullanılmıştır (Patton, 2014).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu doküman grubu ve mülakat grubu olmak üzere iki alt başlıkta incelemek mümkündür: Doküman grubunu Türkistan ve Türk Dünyası'na ilişkin harita çizimlerini yapan toplam 65 sosyal bilgiler öğretmen adayı, mülakat grubunu ise 10'u bayan ve 10'u erkek olmak üzere toplam 20 sosyal bilgiler öğretmen adayı oluşturmaktadır. Doküman ve mülakat grubuna katılan sosyal bilgiler öğretmen adayları (katılımcılar) 2013-2014 eğitim-öğretim yılı güz yarısında program bünyesinde 2. sınıf için açılan seçmeli "Türk Dünyası" dersine devam etmişlerdir. Katılımcıların belirlenmesinde; ekonomik olması, araştırmaya hız ve uygulanabilirlik kazandırması, diğer örneklem alma yöntemlerini kullanma olanağının olmaması gibi nedenlerle amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi esas alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Veri Toplama Araçları ve Geliştirilmesi

Bu araştırmada doküman analizi formları ve mülakat olmak üzere iki farklı tür veri toplama aracından faydalanılmıştır:

1. *Doküman Analizi Formları*: Araştırmada doküman analizi formları sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türkistan ve Türk Dünyası'na ilişkin harita çizimlerini yapmaları için geliştirilmiştir. Doküman analizi formları, içeriğinde yönergenin bulunduğu ve harita çizimi için boş alanların bırakıldığı A4 boyutundaki kâğıtlardan oluşmaktadır. Doküman analizi formlarının geliştirilmesinde iki alan uzmanı akademisyenin görüşlerine başvurulmuştur.

2. *Mülakatlar*: Araştırmada kullanılan ikinci tür veri toplama aracı ise mülakatlardır. Mülakatlar sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretiminde haritalardan nasıl yararlandıklarını ve tarih öğretiminde harita becerilerine ilişkin görüşlerini ifade ettikleri formlardan oluşmaktadır. Bireylerin ilgi, deneyim, tutum, görüş ve zihinsel algıları gibi özellikleri hakkında detaylı bilgiler edinme olanağı sağlaması, anlık tepkileri görme, soruların sırasını ve sayısını değiştirme fırsatı sunması gibi özellikleri nedeniyle araştırmada yarı yapılandırılmış mülakat kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Yarı yapılandırılmış mülakat formu geliştirilirken ilk aşamada ilgili literatür taranmıştır. İkinci aşamada ilgili literatür ve araştırma soruları doğrultusunda toplam 12 sorudan oluşturulan taslak form hazırlanmıştır. Üçüncü aşamada taslak formun geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla ön çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda form iki alan uzmanına incelenmiş, örneklem içerisinde yer almayan üç sosyal bilgiler öğretmen adayına da uygulanmıştır.

Alınan dönütler doğrultusunda düzenlemeler yapılarak toplam 10 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış mülakat formuna son şekli verilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmaya ilişkin veriler 2013-2014 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılında toplanmıştır. Veri toplama işlemlerinde öncelikle sosyal bilgiler öğretmen adaylarına Kasım ve Aralık aylarında doküman inceleme formları uygulanmış, öğretmen adaylarından Türkistan ve Türk Dünyası haritalarını ellerindeki formlara çizmeleri istenmiştir. Daha sonra öğretmen adaylarının tarih öğretiminde harita kullanımına ve harita becerilerine ilişkin görüşlerini ifade ettikleri mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakat süreci araştırmacı ve katılımcıların yüzyüze görüşmeleri şeklinde gerçekleşmiş ve veriler yazılı olarak kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan veriler; dokümanları ve mülakatları incelemeye olanak sağlaması, verileri sayısal olarak çözümlemeye imkan tanınması, bireylerin görüş, ilgi, inanç ve tutumlarını ortaya konulmasına yardımcı olması ve konuyla ilgili karşılaştırmalar yapma fırsatı vermesi gibi özelliklerinden dolayı içerik analiziyle çözümlenmiş olup açık içerik kodlaması yapılmıştır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve Demirel, 2008). Veri analizinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla araştırmacı üçgenlemesi yapılmış, bu kapsamda veriler araştırmacı ve iki alan uzmanı tarafından incelenmiştir. Birbirinden bağımsız olarak gerçekleştirilen analizlerin uyum yüzdesi (Miles ve Huberman, 1994) %80.03 olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda analiz edilen veriler tablolar içerisinde frekans (f) ve yüzde (%) olarak ifade edilmiş, mülakatlardan yapılan alıntılarda bireylerin gerçek isimleri yerine takma isimler (örneğin ÖA1, ÖA2 vb.) kullanılmıştır.

Bulgular

Tarih öğretiminde harita becerilerinin gerekliliğini sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çizim ve görüşleri doğrultusunda ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmanın verileri analiz edilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

-Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tarih Öğrenirken Harita Kullanım Durumları: Bu başlık altında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken harita kullanma durumları açıklanmıştır. Bu bağlamda öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken harita kullanma ve kullanmama gerekçeleri ele alınmıştır.

Tablo 1: Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken harita kullanım sıklıkları

Görüşler	f	%
Hiç Kullanmıyorum	12	60.00
Ara Sıra Kullanıyorum	5	25.00
Sürekli Kullanıyorum	3	15.00
Toplam	20	100

Tablo 1’de sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken harita kullanım sıklıklarına yer verilmiştir. Buna öğretmen adaylarının %60’ı tarih konularını öğrenirken haritaları hiç kullanmadığını, %25’i ara sıra kullandığını ve %15’i ise sürekli kullandığını ifade etmiştir.

Tablo 2: Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken harita kullanma nedenleri

Görüşler	f	%
Kalıcı öğrenmeyi sağlama	8	40.00
Mekânı algılamayı sağlama	7	35.00
Görsellik	3	15.00
Not kaygısı	2	10.00
Toplam	20	100

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken harita kullanma nedenleri Tablo 2’de ifade edilmiştir. Tablodan öğretmen adaylarının kalıcı öğrenmeyi sağlama (%40), mekânı algılamayı sağlama (%35), görsellik (%15) ve not kaygısı (%10) nedeniyle tarih konularını öğrenirken harita kullandıklarını söyledikleri anlaşılmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %40’ı kalıcı öğrenmeyi sağlama nedeniyle tarih öğrenirken harita kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarından bazıları konular arasında bağlantı kurabilmeyi ön plana çıkarmışlardır. ÖA1: “*Tarih dersinde haritaları kullanarak konular arasında bağlantı kurabiliyor ve böylelikle hem konuyu daha iyi öğrenebiliyor hem de olayları çok boyutlu düşünebiliyorum.*” demiştir. Öte yandan öğretmen adayları kalıcı öğrenmeyi sağlama kapsamında konuyu daha iyi öğrenmeyi ön plana çıkarmışlardır. ÖA12’nin konuya ilişkin düşüncesi şöyledir: “*Tarih dersinde haritaları konuları daha iyi öğrenmek için kullanıyorum. Ayrıca sınavlar da diğer bir etken... Bazen sınavlardan yüksek not alıp dersi geçebilmek için harita kullanmak zorunda kalıyorum.*”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %35'i mekânı algılamayı sağlaması nedeniyle tarih öğrenirken harita kullandıklarını söylemişlerdir. Öğretmen adayları mekânı algılamının tarihle ilgili konuları iyi öğrenmeye yaptığı olumlu etkiye değinmişlerdir. ÖA10: *“Tarihi olayları tam olarak algılayabilmek için haritaya ihtiyaç duyarım. Aksi halde olayın geçtiği mekânı hayalimde canlandıramıyorum. Örneğin kavimler göçünü işlerken göç güzergâhını ancak haritadan bakarak öğrenebiliyorum.”* şeklinde düşüncesini ifade ederken, coğrafi mekânların tarihi olaylara etkisini savunan öğretmenlerden ÖA19'un konuya ilişkin düşüncesi şöyledir: *“Tarih derslerinde haritaları olayların meydana geldiği yeri ve özelliklerini algılayabilmek için kullanıyorum. Haritaları kullanarak devletleri kurulu olduğu yerin coğrafi konumuna, sınır komşularına ve yeryüzü şekillerine göre değerlendirebiliyorum. Ayrıca devletlerin birbirleriyle olan siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerini anlayabiliyorum.”*

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %15'i görsellik nedeniyle tarih öğrenirken harita kullandıklarını ifade etmişlerdir. ÖA15'in de söylediği gibi *“haritalar görsel araçlar oldukları için ve görsellik de öğrenmeyi olumlu yönde etkilediği için”* tarih öğrenirken haritalar kullanılmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %10'unot kaygısı nedeniyle tarih öğrenirken harita kullandıklarını belirtmişlerdir. ÖA20'nin konuya ilişkin düşüncesi şöyledir: *“Devletlerin yerlerini unuttuğum zaman, savaşların hangi bölgede yapıldığını öğrenerek o savaşın nedenlerini öğrenmek istediğim zaman veya hoca sınavda harita soracağım dediği zaman haritaları kullanıyorum.”*

Tablo 3: Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken harita kullanmama nedenleri

Görüşler	f	%
Ders çalışma alışkanlığı	10	40.00
Zaman kaybı olarak görme	6	24.00
Harita eksikliği ve ulaşılabilirlik	5	20.00
Tarihin doğasına uygun olmama	4	16.00
Toplam	25	100

Tablo 3'te sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken harita kullanmama nedenlerine yer verilmiştir. Tabloya bakıldığında öğretmen adaylarının %40 oranında ders çalışma alışkanlığı, %24 oranında harita kullanımını zaman kaybı olarak görme, %20 oranında harita eksikliği ve ulaşılabilirlik ile %16 oranında tarihin doğasına uygun olmama nedeniyle tarih konularını öğrenirken harita kullanmadıkları görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %40'ı ders çalışma alışkanlığı nedeniyle tarih öğrenirken harita kullanmadıklarını söylemişlerdir. ÖA6'nın konuya ilişkin düşüncesi şöyledir: *“Ben tarih öğrenirken genellikle ezberliyorum, bu yüzden de harita kullanma gereği duymuyorum.”*

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %24'ü harita kullanımını zaman kaybı olarak görme nedeniyle tarih öğrenirken harita kullanmadıklarını belirtmişlerdir. ÖA13 konuya ilişkin olarak; *“Tarih dersinde olgusal bilgiler ağırlıkta. Bazen sınavlara hazırlanırken sayfa sayısı fazla olan kitaplar okumak zorunda kalabiliyoruz. Ben de ders çalışırken haritalara bakmak için ekstra zaman harcamak istemiyorum. Bu nedenle de tarih konularını öğrenirken harita kullanmıyorum.”* şeklinde görüşünü açıklamıştır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %20'si harita eksikliği ve ulaşılabilirlik nedeniyle tarih öğrenirken harita kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Tarih haritalarının nicelik ve nitelik açısından yetersiz olduğunu ifade eden ÖA8 şöyle demiştir: *“Öğrenmek istediğim tarih konularına uygun harita bulamadığım veya zor bulduğum için tarih konularını öğrenirken harita kullanmıyorum.”*

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %16'sı tarihin doğasına uygun olmama nedeniyle tarih öğrenirken harita kullanmadıklarını söylemişlerdir. Bu görüşe katılan öğretmen adayları çoğunlukla haritaların tarihten çok coğrafya içerikli konuların öğretimine kullanıldığına vurgu yapmışlardır. Örneğin ÖA7: *“Ben haritayı genellikle coğrafya dersinde kullanıyorum. Tarih dersleri bilgi ağırlıklı olduğundan olaylar üzerinden anlatılıyor. Dolayısıyla tarih derslerinde mekâna fazla önem verilmiyor ve harita da kullanılmıyor.”* diyerek düşüncesini açıklamıştır.

-Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tarih Öğrenirken Haritalardan Yararlanma Şekilleri: Bu başlık altında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğrenirken haritaları nasıl kullandıklarına ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 4: Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken haritaları kullanım şekilleri

Görüşler	f	%
Ders kitabına yardımcı kaynak olarak kullanım	8	40.00
Mekânı algılamak için kullanım	6	30.00
Coğrafi haritalarla karşılaştırarak kullanım	4	20.00
Üzerinde çizim yapmak için kullanım	2	10.00
Toplam	20	100

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken haritaları kullanım şekilleri Tablo 4'te açıklanmıştır. Buna göre öğretmen adaylarının %40'ı haritaları ders

kitabına yardımcı kaynak olarak kullandıklarını, %30'u mekânı algılamak, %20'si coğrafi haritalarla karşılaştırarak ve %10'u ise üzerinde çizim yapmak için haritaları kullandıklarını söylemişlerdir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %40'ı tarih öğrenirken haritaları ders kitabına yardımcı kaynak olarak kullandıklarını ifade etmiştir. ÖA1 ders kitabıyla birlikte haritayı şu şekilde kullandığını açıklamıştır: *“Örneğin Türklerin yaptıkları göçleri kitaptan okuduktan sonra haritayı açıp göç yollarını harita üzerinde bulmaya çalışıyorum. Gazneliler'i çalışıyorum, o sırada tarih atlasını açıp Gazneliler'in nerede kurulduğunu, nereleri fethettiğini ve hangi coğrafyaya yayıldığına bakıp çıkarımlarda bulunuyorum.”* Haritayı ek kaynak olarak kullandığını söyleyen ÖA2 ise: *“Tarih atlasına bakarak hangi coğrafyalarda hangi devletlerin kurulduğunu, göç yollarını ve diğer önemli olayları öğrenip karşılaştırmalar yapıyorum.”* şeklinde düşüncesini ortaya koymuştur.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %30'u tarih öğrenirken haritaları mekânı algılamak için kullandıklarını belirtmiştir. *“Hangi savaş nerede yapıldı, ilgili devletlerin dünya üzerindeki konumu ne ve komşuları kimlermiş gibi sorular ışığında harita üzerinde incelemeler yapıyorum.”* diyen ÖA4 gibi ÖA14 de *“Tarihi olayın geçtiği yeri haritada buluyorum. Bu yerin konumuna göre ilgili olayın yaşanma nedenleri hakkında yorumlar yapıyorum.”* diyerek tarihi olayları daha iyi anlamak için haritaları nasıl kullandıklarına dikkat çekmişlerdir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %20'si tarih öğrenirken haritaları coğrafi haritalarla karşılaştırarak kullandıklarını söylemiştir. Öğretmen adayları zaman, süreklilik ve değişim kapsamında tarihin iyi öğrenilmesi için tarih ve coğrafya haritalarının birlikte kullanılması gerektiğine vurgu yapmışlardır. ÖA5'in konuya ilişkin görüşü şöyledir: *“Ben tarih haritalarıyla birlikte coğrafya haritalarını da kullanıyorum. Öncelikle tarihi olayın geçtiği yeri tarih haritasında buluyorum. Sonra da bu yerin günümüzde hangi devletin sınırları içerisinde yer aldığına coğrafya haritasından bakıyorum.”*

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %10'u tarih öğrenirken haritaları üzerinde çizim yapmak için kullandıklarını ifade etmiştir. Bu görüşü savunan öğretmen adayları tarih haritaları üzerinde yaptıkları çizimlerle konuyu daha iyi öğrendiklerini savunmuşlardır. ÖA16: *“Haritayı kullanırken üzerinde çizimler yapmaya özen gösteriyorum veya haritadan bir kâğıda ilgili yeri tekrar çiziyorum.”* diyerek düşüncesini açıklamıştır.

-Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Harita Beceri Düzeyleri: Bu başlık altında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretiminde harita becerilerine ilişkin yeterlilik durumları kendi görüşleri ve harita çizimleri doğrultusunda ele alınmıştır.

Tablo 5: Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretiminde haritabecerilerine ilişkin yeterlilik durumları

Görüşler	f	%
Yeterli değilim	13	65.00
Az yeterliyim	4	20.00
Yeterliyim	3	15.00
Toplam	20	100

Tablo 5’te sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretiminde harita becerilerine ilişkin yeterlilik durumları gösterilmiştir. Tablodan öğretmen adaylarının %65’inin yeterli olmadığını, %20’si az yeterli olduğunu ve %15’i ise yeterli olduğunu söyledikleri anlaşılmaktadır. Yeterli olmadığını ifade eden ÖA2 şöyle demiştir: “*Kendi adıma konuşmak gerekirse üniversite 2. sınıfa kadar bir atlasım dahi olmamıştı.*” Az yeterli olduğunu söyleyenlerden ÖA3: “*Haritalarda yer gösterebiliyorum; ancak çizimim hiç iyi değil.*” diyerek düşüncesini açıklamıştır. Yeterli olduğunu söyleyenlerden ÖA20’nin görüşü ise şöyledir: “*Kendimi bu noktada iyi buluyorum. Okuduğum bölüm sayesinde ve kişisel olarak haritalara ilgi duymam nedeniyle harita becerilerine sahip olduğumu düşünüyorum.*”

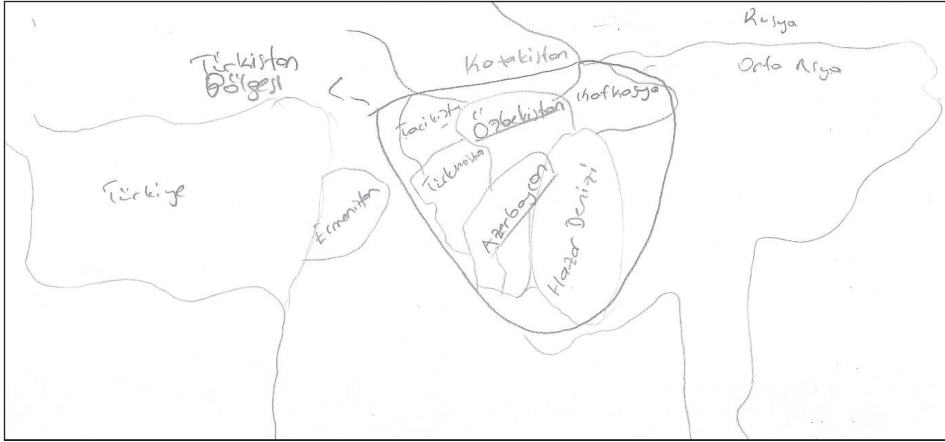
Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretiminde harita becerilerine sahip olma durumlarını belirlemek amacıyla öğretmen adaylarına Türkistan ve Tük Dünyası haritaları çizdirilmiştir. Çizdirilen haritalara ilişkin bulgular ve çizim örnekleri aşağıda verilmiştir:

Tablo 6: Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türkistan haritasını çizim durumları

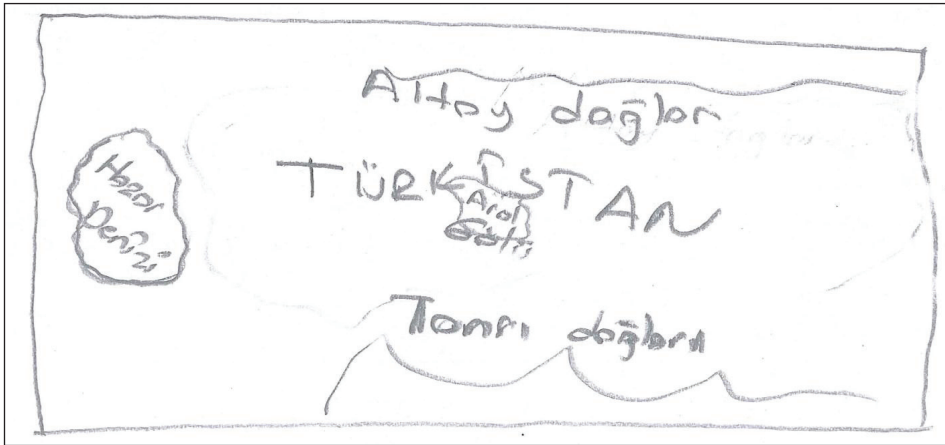
Çizim Durumu	f	%
Doğru	---	---
Yanlış	50	76.92
Cevapsız	15	23.08
Toplam	65	100

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türkistan haritasını çizme durumları Tablo 6’da açıklanmıştır. Tablo incelendiğinde öğretmen adaylarının %76.92’sinin haritayı yanlış çizdikleri buna karşın %23.08’inin harita çizmediği, öğretmen adaylarının hiçbirinin de haritayı doğru çizemediği görülmektedir². Türkistan haritasına ilişkin olarak öğretmen adaylarından bazılarının yanlış çizimleri aşağıda verilmiştir:

- 2) Haritaların doğruluğunun veya yanlışlığını tespitinde öğretmen adaylarının yaptıkları çizimlerin harita özellikleri gösterip göstermemesi ve çizilen haritanın kapsadığı alanın doğruluğu esas alınmıştır. Alanın doğruluğu ise ilgili literatür ışığında belirlenmiştir. Türkistan kavramı Türkçe kaynaklarda Türk Cumhuriyetleri’nin günümüzdeki toprakları, Kuzey Afganistan ve Doğu

Şekil 1: Türkistan haritası çizimi (ÖA33)

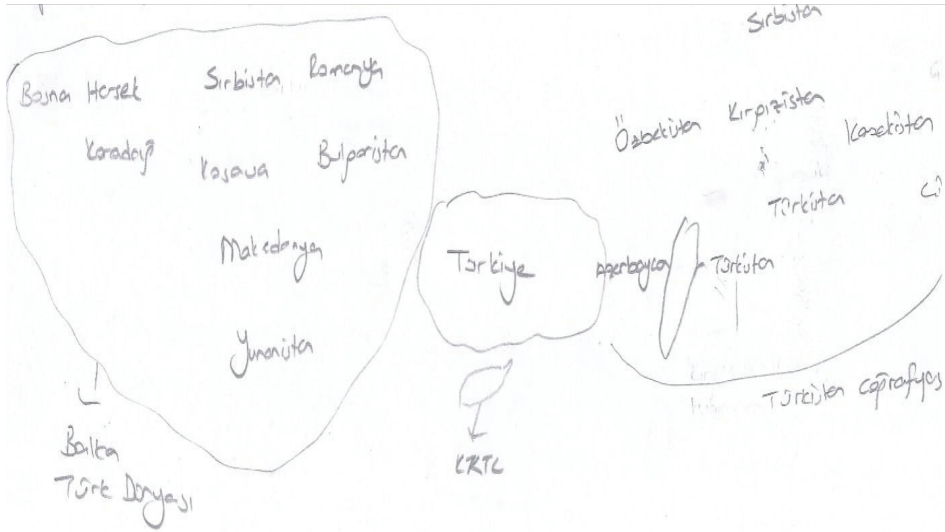
Şekil 2: Türkistan haritası çizimi (ÖA45)

Türkistan bölgesini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Türkistan Afganistan'daki Hinduş Dağları'nın kuzeyinden Tanrı Dağları'na kadar olan bölgeyle İskender Dağları'ndan Balkaş Gölü'ne ve Hazar Denizi'nin güneyinden geçerek Gobi Çölü'ne kadar olan alanı içine almaktadır. Diğer bir anlatımla Türkistan denildiğinde şu bölgeleri kapsayan bir alan akla gelmektedir: İran Türkistan'ı (Gorgan ve Horasan), Afganistan Türkistan'ı (Hinduş Dağları'nın kuzeyindeki iller ve Herat Bölgesi), Çin Türkistan'ı (Sincan Otonom Bölgesi) ve Batı Türkistan (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan) (Olzscha ve Cleinov 1942: 8-11; akt. Türk, 2009).

Tablo 7: Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türk Dünyası haritasını çizim durumları

Çizim Durumu	f	%
Doğru	---	---
Yanlış	60	92.31
Cevapsız	5	7.69
Toplam	65	100

Tablo 7’de sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türk Dünyası haritası çizim durumları ele alınmıştır. Türkistan haritasına benzer şekilde bu haritayı da hiçbir öğretmen adayı doğru bir şekilde çizememiştir. Harita çizmeyen öğretmen adayı oranı %7.69 iken, haritayı yanlış çizen öğretmen adayı oranı %92.31’dir³. Türk Dünyası haritasına ilişkin olarak öğretmen adaylarından bazılarının yanlış çizimleri aşağıda verilmiştir:

Şekil 3: Türk dünyası haritası çizimi (ÖA18)

- 3) Türk Dünyası yaklaşık 35° ve 55° kuzey enlemleriyle 20° ve 90° doğu boylamları arasındaki alan anlaşılmaktadır. Türk Dünyası kabaca kuzeyden Rusya Federasyonu, doğudan Çin, güneyden Pakistan, Afganistan ve İran, güneybatıdan Arap ülkeleri ve batıdan ise Avrupa ülkeleri ile sınırlanır (Özey, 2009). Diğer bir anlatımla Türk Dünyası olarak tanımladığımız coğrafya Avrasya olarak adlandırılan, günümüzde bağımsız Türk toplulukları da dâhil yaklaşık 20 farklı ülkeyi kapsayan, Avrupa ve Asya kıtalarının neredeyse merkezi kısmını oluşturmaktadır. Ana hatlarıyla batıda Atlas Okyanusu’ndan, doğuda Büyük Okyanus’a, kuzeyde Kuzey Buz Denizi’nden, Güneyde Tibet’e kadar olan saha, Dünya üzerinde Türklerin yoğun olarak yaşadığı coğrafya olarak kabul edilmektedir (Türk Dünyası El Kitabı 1992; Dönmez 1987; akt. Sezer, 2011).

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %28.30'u öğretmen tutumlarının tarih öğretiminde harita beceri düzeylerini etkilediğini ifade etmiştir. Öğretmen adaylarına göre harita beceri düzeylerinin şekillenmesinde başat unsur öğretmenlerdir. Bu bağlamda öğretmenler öğrencilerin harita becerilerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedirler. Bu grup içerisinde yer alan öğretmen adaylarından 12'si olumsuz yönde gelişime işaret ederken 3 tanesi olumlu yönde gelişime işaret etmiştir. Öğretmen tutumlarının olumsuz yönde harita becerilerine etki ettiğini düşünen ÖA14'ün de belirttiği gibi *"Harita beceri düzeyimin düşük olmasında öğretmenlerimin çok etkili olduğunu düşünüyorum. Belki bizlere derslerinde açık veya örtük olarak harita becerilerini kazandırmış olsalardı, harita temelli uygulamalar yaptırırsalardı bugün böyle olmazdık."* Öte yandan öğretmen tutumlarının olumlu yönde harita becerilerine etki ettiğini düşünen ÖA20: *"Öğretmenin en önemli faktör olduğunu düşünüyorum. Sosyal bilgilerde okuduğumuz için tarih içerikli derslerimiz bir hayli fazla. Hocalarımız mümkün mertebe haritaları kullanmaya çalışıyorlar. Bazıları da çizim üzerinde yoğunlaşıyorlar. Doğal olarak tüm bu yapılanlar harita becerilerimi olumlu yönde etkiliyor."* diyerek düşüncesini açıklamıştır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %18.87'si eğitim eksikliğinin tarih öğretiminde harita beceri düzeylerini etkilediğini belirtmiştir. Bu görüşe katılan öğretmen adayları harita beceri düzeylerinin yetersizliğindeki en önemli faktörlerden birinin harita becerilerine ilişkin eğitim eksikliği olduğuna işaret etmişlerdir. ÖA3'ün düşüncesi şöyledir: *"Şahsen ben harita becerilerimin yetersiz oluşunda eğitim eksikliğinin büyük rol oynadığına inanıyorum. Bunun nedeni de gerek ilk ve ortaöğretimde gerekse üniversitede harita becerilerimizi geliştirici derslerin ve eğitimin bize verilmemesidir. Zaten ezberci eğitim sistemiyle yetiştirdiğimiz için tarih derslerinde haritalar fazla kullanılmadı. Bu da haritayı kullanma, anlama ve ondan yararlanma durumumuza olumsuz etkide bulundu."*

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %16.98'i bireysel tutumların tarih öğretiminde harita beceri düzeylerini etkilediğini söylemiştir. Bu görüşe katılan öğretmen adayları özellikle içsel motivasyon ve yetenek unsurlarını ön plana çıkarmışlardır. ÖA11 *"...haritayı zaman kaybı olarak"* gördüğünü belirterek bunun harita becerilerini olumsuz yönde etkileyen bir durum olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan ÖA9 ise: *"Haritaları okumada sorun yaşamıyorum; ancak çizim benim için en büyük problem. Haritayı bir düzleme aktarmakta zorlanıyorum. Örneğin Türkistan'ı harita üzerinde gösterebiliyorum; fakat bakarak dahi de olsa haritayı kendim çizemiyorum."* diyerek düşüncesini açıklamıştır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %15.09'u haritaların niteliklerinin tarih öğretiminde harita beceri düzeylerini etkilediğine dikkat çekmiştir. Öğretmen adayları gerek sınıf ortamında kullanılan gerekse ders kitaplarında verilen tarih haritalarının harita beceri düzeylerine olumsuz yönde etki ettiğini söylemişlerdir. ÖA10: *"Tarih haritalarımız çok eskidi. Haritalar yıpranmış ve renkler silikleşmiş olduğu için anlayamıyorduk. O yıllarda tarih haritalarından nefret etmişim."* derken; ÖA16: *"Ders kitaplarında yer alan baskı kalitesi düşük, renkleri birbirine karışmış haritalar harita becerilerimizin ek-sik olmasındaki bir diğer etmendir."* diyerek düşüncesini açıklamıştır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %13.21'i dersin içeriğinin tarih öğretiminde harita beceri düzeylerini etkilediğini ifade etmiştir. ÖA1'in de ifade ettiği gibi "...*tarih konusunu ele alan derslerin yoğun olması tarih haritalarının ve diğer materyallerin kullanımını olumsuz yönde etkiliyor...*" Öğretmen adaylarına göre bu durum doğal olarak öğretmenlerin tarih haritalarını kullanmalarını etkilediği gibi aynı zamanda öğrencilerin tarih öğretiminde harita becerilerinin gelişimine de olumsuz etkide bulunuyor.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %7.55'i haritaların sayıca azlığının tarih öğretiminde harita beceri düzeylerini etkilediğine değinmiştir. Bu görüşü savunan öğretmen adayları okulların altyapı eksikliğine vurgu yaparak tarih haritalarının sayı ve tür açısından azlığının harita beceri düzeylerine önemli etkide bulunduğunu belirtmişlerdir. ÖA15'in konuya ilişkin düşüncesi şöyledir: "*Harita becerileri noktasında yaşadığım sorunun okuduğum okulun imkânlarıyla ilgili olduğunu düşünüyorum. Okuduğum okullarda maddi imkânsızlıklar hat safhadaydı. Okullarda coğrafya haritaları vardı; ancak tarihle ilgili bir haritaya rastlamadım. Ayrıca okullardaki sınıflar da kalabalıktı. Bu yüzden hocalarımız sadece sınıfı sessiz durdurmaya çalışıyorlardı.*"

-Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Harita Beceri Düzeylerinin Geliştirilmesi İçin Önerileri: Bu başlık altında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilmesini isteme nedenleri ve bu becerilerin geliştirilmesi için yapılması gerekli hususlara ilişkin önerileri ele alınmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına mülakat kapsamında tarih öğretiminde harita beceri düzeylerinin geliştirilmesini isteyip istemedikleri de sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların tamamı geliştirilmesi yönünde görüş bildirmişlerdir. Bunun üzerine tarih öğretiminde harita beceri düzeylerinin geliştirilmesini niçin istedikleri sorusu kendilerine yöneltilmiş ve öğretmen adaylarının soruya verdikleri cevaplar Tablo 9'da açıklanmıştır:

Tablo 9: Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilmesini isteme gerekçelerine ilişkin görüşleri

Görüşler	f	%
Tarihi iyi öğrenmek	12	60.00
Nitelikli sosyal bilgiler öğretmeni olabilmek	8	40.00
Toplam	20	100

Tabloya bakıldığında öğretmen adaylarının %60 oranında tarihi iyi öğrenmek ve %40 oranında da nitelikli sosyal bilgiler öğretmeni olabilmek için tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %60'ı tarihi iyi öğrenmek için tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilmesini istemişlerdir. ÖA3'ün de ifade ettiği gibi "*Konuların daha iyi öğretilmesi ve bilgilerin pekiştirilmesi için öğretmen adaylarının harita bece-*

rileri geliştirilmelidir.” Görsel öğretim teknolojileri arasında haritanın kabul edildiğini hatırlatan ÖA19 görüşünü şöyle ifade etmiştir: “Tarih dersini tekdüzelikten ve sıkıcılıktan kurtarmak, herhangi bir tarih konusunu görselleştirerek daha etkili bir şekilde öğretmek için öğretmen adayları tarih haritalarını kullanmalı ve harita becerilerine sahip olmalıdır.” Tarih konularının içeriğine değinen ÖA7: “Tarih konularında savaşlar büyük bir bölümü oluşturur. Yapılan savaşların geçtiği mekânların, taktik ve stratejilerinin daha iyi anlaşılması için harita becerileri şarttır.” diyerek tarih öğretiminde mekânın ve bunu öğretecek olan haritaların okunmasına dikkat çekmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %40’ınitelikli bir sosyal bilgiler öğretmeni olabilmek için tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Sosyal bilgiler alanının genişliğine dikkat çeken öğretmen adayları alanın geniş olmasının sosyal bilgiler öğretmen adaylarının birçok şeyi bilmesini gerektirdiğini vurgulamışlardır. ÖA14: “Sosyal bilgiler yaşamın kendisidir ve haritalar gündelik yaşamda da bizim her zaman karşılaşılabileceğimiz unsurlardır. Bir sosyal bilgiler öğretmeni alanıyla ilgili birçok konuda bilgi sahibi olmak zorundadır. Çünkü bilgi birikimimiz yeterli olmazsa öğrencilerimize gerekli bilgi, beceri ve değerleri kazandıramayız. Bu nedenle donanımlı bir sosyal bilgiler öğretmeni tarih bilgilerini öğrencilerine etkili bir şekilde öğretebilmek için haritaları kullanmalı ve harita becerilerine de sahip olmalıdır.” şeklinde düşüncesini açıklamıştır. Konuya genel kültür ve içeriğin öğretimi bağlamında yaklaşan ÖA10 ise sosyal bilgiler öğretmenlerinin genel kültüre sahip olması gerektiğinden hareketle düşüncesini şöyle belirtmiştir: “...Sosyal bilgiler öğretmen adayları alan bilgisi dışında genel kültüre de sahip olmalıdır. Birisi size gelip Malazgirt Savaşı nerede meydana geldi, bugün burası bizim topraklarımızda mı gibi sorular sorduğunda mahcup olmak istemiyorsanız harita becerilerine sahip olmak durumundasınız. Ayrıca daha önce de belirttiğim gibi coğrafya nasıl yerşekillerini ve konumları anlatmak için haritaları kullanıyorsa tarih de haritaları, savaşları, göçleri ve geçmişten günümüze meydana gelen değişimleri anlatmak için kullanmaktadır. Bu nedenle tarih konularını öğretecek sosyal bilgiler öğretmenlerinin harita becerileri geliştirilmelidir.”

Tablo 10: Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretiminde harita becerilerinin nasıl geliştirilebileceğine yönelik önerileri

Görüşler	f	%
Haritaların etkin kullanımı	20	34.48
Çizim yapma	14	24.14
Ayrı bir ders koyma	10	17.24
Haritanın önemini vurgulama	8	13.79
Harita sayısını ve türünü artırma	6	10.35
Toplam	58	100

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretiminde harita becerilerinin nasıl geliştirilmesi gerektiğine ilişkin önerileri Tablo 10’da gösterilmiştir. Tablodan öğretmen adaylarının %34.48’inin haritaların etkin kullanımı, %24.14’ünün çizim yapma, %17.24’ünün ayrı bir ders koyma, %13.79’unun haritanın önemini vurgulama ve %10.35’inin harita sayısını ve türünü artırma yoluyla tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilebileceğini ifade ettikleri anlaşılmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %34.48’i haritaların etkin bir şekilde kullanılmasıyla tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilebileceğini belirtmiştir. Öğretmen adayları tarih içerikli konuları öğretirken öğretmen/ders sorumlularının derslerinde haritaları sıklıkla ve etkili bir şekilde kullanmaları gerektiğine dikkat çekmişlerdir. ÖA17’nin de belirttiği gibi *“Tarih dersini veren öğretim elemanları derslerinde gerek basılı gerekse dijital haritaları etkin bir şekilde kullanarak bizlere model olmalıdırlar. Ayrıca ders işlenirken hocalar öğrencilere haritaları inceletmeli, haritalardan çıkarımda bulunmaları için de öğrencilere yeterli zamanı ayırmalıdırlar.”* Buna ilaveten öğretmen adayları haritaların derste etkin kullanımı kapsamında haritaların yardımcı kaynak olmaktan kurtarılması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Konuya ilişkin olarak ÖA16’nın düşüncesi şöyledir: *“Haritalar ek veya yardımcı kaynak olmaktan çıkartılarak zorunlu ders materyalleri haline getirilmeli, öğretmen adaylarının tarih haritalarını ve atlaslarını kullanımı mecbur tutulmalıdır.”*

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %24.14’ü çizim yaptırılarak tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilebileceğini vurgulamıştır. ÖA 18’e göre; öğretmen adaylarının harita becerilerinin gelişebilmesi için onlara *“...tarih haritaları çizdirilmelidir. Örneğin ticaret yollarını işlemeden önce İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü dersi hocası öğretmen adaylarından ticaret yollarını gösteren bir harita çizmelerini isteyebilir.”*

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %17.24’ü ayrı bir ders koyularak tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilebileceğini söylemiştir. Öğretmen adayları özellikle lisans düzeyinde harita becerilerini geliştirici bir dersin sosyal bilgiler öğretmenliği program dersleri arasına eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. ÖA19’un konuya ilişkin düşüncesi şöyledir: *“Benim gibi birçok kişinin harita becerileri noktasında eksik olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle içerik olarak harita becerilerini öğreten ayrı bir ders programa eklenmelidir.”*

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %13.79’u haritanın öneminin ve gerekliliğinin vurgulanmasıyla tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilebileceğini ifade etmiştir. ÖA12’ye göre *“Derslerde haritanın gerekliliği ve önemi üzerinde durulmalıdır. Ders içi ve ders dışında yaptırılacak çizim, konum bulma, çıkarım yapma vb. etkinliklerle harita becerilerinin gerekliliği vurgulanmalı, bu yolla harita kullanımı öğretmen adaylarına aşılacak bir alışkanlık haline getirilmelidir.”*

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %10.35’i harita sayısını ve türünü artırarak tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilebileceğine dikkat çekmiştir. Öğretmen adayları

gerek ilk ve ortaöğretim gerekse yükseköğretimde tarih konularına ilişkin haritalarla ilgili nitelik ve nicelik açısından sınırlılığa işaret ederek bu sorunun çözülmesi gerektiğinden bahsetmişlerdir. ÖA8: “*Bence mevcut harita sayısının da artırılması gerekir. Eski baskı olan ve artık renkleri bile seçilemeyen haritalar yenileriyle değiştirilmeli. Hatta bunun için ayrı bir derslik de oluşturulabilir. Ayrıca basılı haritaların yanısıra dijital haritalar da artık derslerde etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmalıdır.*” şeklinde düşüncesini açıklamıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tarih, doğası gereği olayları ele alırken mekânlardan yararlanmaktadır. Mekânın doğru algılanması için haritaların kullanılması önkoşullardan biridir. Haritaları doğru kullanmak ve anlamak ise harita becerilerine sahip olmakla mümkündür. Tarih öğretiminde harita becerilerinin gerekliliğini sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çizim ve görüşleri doğrultusunda ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmanın sonuçları şunlardır:

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih konularını öğrenirken harita kullanım durumları incelendiğinde, öğretmen adaylarının çoğunlukla tarih haritalarını kullanmadığı ortaya çıkmıştır. Oysa tarih haritaları, herhangi bir tarihsel olayın meydana geldiği yeri ve özelliklerini öğreten, tarihe etki eden coğrafi şartları açıklayan, tarihsel olaylarla ilgili yorumlar geliştirmeye yardımcı olan, soyut bilgileri somut hale getirip anlaşılır kılarak tarih konularının nitelikli bir şekilde öğretimini sağlayan materyallerden biridir (Köstüklü, 1998). Buradan hareketle öğretmen adaylarınca tarih öğrenirken haritaların yeterince kullanılmamasının tarihsel bilgileri öğrenmelerini olumsuz yönde etkileyeceği söylenebilir. Akpınar ve Ayvaci’nin (2003) yaptığı araştırmanın sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %62’sinin tarih disiplini içinde kendilerini yetersiz gördüklerini belirtmesi, Kaymakcı ve Akbaba’nın (2014) yaptığı araştırmanın da sosyal bilgiler öğretmen adaylarının %46’sının tarih konularını öğrenmekte zorluk yaşadıkları sonucunu ortaya koyması öğretmen adaylarının tarih konularını iyi öğrenemedikleri yönündeki bu düşüncayı doğrulamaktadır.

Bulgulardan sosyal bilgiler öğretmen adaylarından tarih konularını öğrenirken harita (ara sıra ve sürekli) kullandıklarını söyleyenlerin tümünün kalıcı öğrenmeyi sağlaması nedeniyle haritalardan yararlandıkları ortaya çıkmıştır. Bu sonuç Şengül Bircan’ın (2013) yaptığı araştırmadaki haritaların tarih öğretiminin öğrencilerde bilginin kalıcılığını sağladığı sonucuyla Zaman ve arkadaşlarının (2011) yapmış olduğu araştırmadaki tarih öğretmenlerinin derslerinde harita kullanmalarının öğrencilerin verimli ve kalıcı bilgi edinmesini sağladığına yönelik sonuçla örtüşmektedir. Buradan hareketle tarih öğretiminde harita kullanımının en önemli yararlarından biri olarak öğrencilerde bilgiyi kalıcı hale getirmeye yardımcı olması gösterilebilir. Öte yandan öğretmen adaylarından tarih öğrenirken haritayı kullanmayanların çoğunluğunun ise gerekçe olarak ders çalışma alışkanlıklarına işaret ettikleri bulgulardan anlaşılmaktadır. Bu durumun öğretmen adaylarının geçmiş öğrenim yaşantılarında tarih derslerinde haritalardan yeterince yararlanılmamış

olmasından veya haritaya dayalı etkinliklerin sınırlı bir şekilde yaptırılmış olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çoğunluğu tarih konularını öğrenirken haritaları ders kitabına yardımcı kaynak olarak kullandıkları görülmektedir. Ata'ya göre (2001) geleneksel tarih öğretiminde öğrenciler için ilk kaynak ders kitapları, ikinci önemli kaynak ise haritalardır. Bu bağlamda araştırma sonuçlarına bakıldığında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğrenirken ders kitabını merkeze alan ve haritaları yardımcı kaynak sınıfına sokan geleneksel tarih öğretimi anlayışına sahip oldukları ileri sürülebilir.

Bulgulardan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çoğunluğunun harita becerilerine sahip olmadıklarını ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Bu durumu öğretmen adaylarının Türkiye ve Türk Dünyası haritalarına ilişkin yaptıkları yanlış çizimler de doğrulamaktadır. Zaman ve arkadaşlarının (2011) yapmış olduğu araştırmada da benzer bir sonuç elde edilerek ortaöğretim tarih öğretmenlerinin harita becerileri noktasında kendilerini yeterli görmedikleri ortaya çıkmıştır. Öte yandan bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının harita becerilerinden özellikle taslak harita oluşturma ve fiziksel özellikleri tanımlama becerisi hususunda sorunlar yaşadığı söylenebilir. Oysa Koç ve Aksoy'un (2012) belirttiği üzere taslak haritaları oluşturma ve fiziksel özellikleri tanımlama becerisi orta-öğretim kurumlarının 9. sınıfında kazandırılması gerekli olan bir harita becerisidir.

Lisans 2. sınıf düzeyine gelmelerine rağmen sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çoğunluğunun harita becerilerini kazanamamış olmalarının nedenleri araştırıldığında öğretmen faktörünün ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının çoğunluğunun öğretmenlerin tarih öğretiminde haritaları yeterince kullanmadığından ve harita temelli etkinlikler yaptırmadıklarından şikâyet ettikleri görülmektedir. Safran'ın da (2002) belirttiği gibi tarih öğretim programlarında tarih öğretirken tarih haritalarının mutlaka kullanılmasının gerekliliği vurgulanmasına rağmen öğrencilerle yapılan mülakatlarda tarih öğretmenlerinin derslerinde haritaları hiç kullanmadığı veya az kullandığı yönünde sonuçlar ortaya çıkması anlamlıdır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çoğunluğu tarihi daha iyi öğrenmek için tarih öğretiminde harita becerilerinin geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda sosyal bilgiler ve tarih öğretim programlarında öğrencilerin tarihsel bilgiyi daha iyi öğrenebilmeleri için haritaların derslerde kullanılması yönündeki ifadelerle (MEB, 2005a; MEB, 2005b; MEB, 2007; MEB, 2011a; MEB, 2011b; MEB, 2011c; MEB, 2012) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ifadeleri örtüşmektedir. Tarih konularının nitelikli bir şekilde öğretiminde haritaların kullanımı esastır. Çünkü haritaların tarih derslerinde kullanımıyla kim, ne, nerede, niçin ve nasıl soruları cevaplanmaya çalışılarak tarihi olayların geçtiği mekânların önemi ve mekânların tarihi olaylar üzerindeki etkisi tüm ayrıntılarıyla ortaya konulabilecektir (Şengül Bircan, 2013).

Bulgulardan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih öğretiminde harita becerilerinin nasıl geliştirilmesi gerektiğine ilişkin çeşitli önerilerde bulundukları anlaşılmaktadır.

Bu öneriler içerisinde öğretmen adayları çoğunlukla haritaların tarih öğretiminde etkin bir şekilde kullanımı üzerinde durmuşlardır. Öztürk'ün de (2010) belirttiği gibi öğrencilere harita becerilerini kazandırmanın öncelikli ve en iyi yolu onlara harita tabanlı etkinlikler yaptırmaktır. Bu bağlamda gerek basılı gerekse dijital haritalar ve dilsiz haritalarla öğrencilere yer buldurma çalışmaları yaptırılabilir. Öğrenciler konuda geçen yerleri harita üzerinde gösterebilir. Öğrenciler harita üzerinden olayın meydana geldiği mekânın siyasi, sosyal ve ekonomik özellikleriyle ilgili çıkarımlarda bulunabilir ve mekânın olaya etkisini yorumlayabilirler. Ayrıca öğrencilere konu dâhilinde çeşitli taslak çizimler de yaptırılabilir. Buna ilaveten bir haritadan günlük oluşturma, verilen bir metinden harita yapma, konu içerisinde geçen mekanları buldurma ve harita üzerinde uygun simgelerle işaretleme gibi bir dizi etkinliklerin yanısıra hazine avı gibi öğrencilerin haritalarla oynayabileceği şifreli oyunlar da harita tabanlı etkinlikler kapsamında değerlendirilebilir (Dönmez ve Yazıcı, 2008; Öztürk, 2010; Şengül Bircan ve Safran, 2013; Şimşek, 2014).

Araştırma sonuçlarından hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

- *Tarih öğretimi ve harita becerilerini konu edinen araştırmalar nicelik ve nitelik itibarıyla artırılmalıdır. Bu araştırmanın ileriki aşamasında tarih öğretim programı ve ders kitaplarında haritaların kullanım durumu, ortaokul ve lise öğrencilerinin tarih içerikli konuları öğrenirken harita becerilerine sahip olma düzeyleri gibi konular çalışılabilir. Ayrıca tarih öğretiminde harita becerilerinin gerekliliği üzerinde daha geniş örneklerle öğretim elemanı, öğretmen adayı, öğretmen ve öğrencileri esas alan harita becerilerine yönelik çeşitli araştırmalar da yapılabilir.*
- *Okul öncesinden başlayıp yükseköğretimin sonuna kadar geçen süreç içerisinde öğrencilere harita kullanım alışkanlığı yapılacak harita tabanlı etkinlikler aracılığıyla kazandırılmalı, haritanın tarih konularının iyi öğrenilmesindeki rolü açıklanmalıdır.*
- *Öğrencilerin tarihi daha iyi öğrenebilmeleri için tarih derslerinde haritalardan sıklıkla yararlanılmalı, ayrıca öğrenciler tarih atlası kullanmaya özendirilmelidir.*
- *Öğrencilere harita tabanlı etkinlikler kapsamında taslak haritalar çizdirilerek mekânın tarihi olaylara etkisi yorumlatılmalıdır.*
- *Öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama kapsamında tarih konularını işlerken tarih ve günümüz coğrafya haritalarını birlikte kullanmaları sağlanmalı, böylelikle herhangi bir yerin tarihsel süreçte nasıl bir değişim ve gelişim geçirdiği öğrencilere kavratılmalıdır.*
- *Öğrencilerin harita becerilerini geliştirici farklı türde haritaların bulunduğu (örneğin animasyon destekli haritalar gibi), içerisinde eğitsel oyunlar, yap-boz haritalar gibi harita temelli etkinliklerin yer aldığı, öğrencilere taslak harita çizimlerinin basit düzeyde nasıl yapılabileceğini açıkladığı materyallerin ve etkinlik kitaplarının sayısı artırılmalıdır.*

- *Sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerine tarih haritalarının kullanımına ve harita becerilerinin iyileştirilmesine yönelik uygulamalı hizmet-içi eğitim faaliyetleri düzenlenmelidir.*
- *Hizmet-öncesi öğretmen adaylarının eğitiminde doğrudan harita becerilerine yer veren bağımsız bir ders lisans programlarına eklenmelidir.*
- *Ülke genelindeki okullar gerek basılı gerekse dijital tarih haritaları bakımından desteklenerek harita eksiklikleri giderilmelidir.*

Kaynakça

- Akar, B. (2008). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin harita kullanma düzeylerinin ve harita kullanma düzeylerinin ve harita kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akengin, H. (2011). "Mekân algılama". İçinde (Ed. C. Öztürk). Sosyal Bilgiler Öğretimi: Demokratik Vatandaşlık Eğitimi (s. 203-224). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Akkuş, A. (1995). Harita bilgisi. Konya: Öz Eğitim Basın Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Akpınar, M. ve Ayvaci, H. Ş. (2003). "Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilimlerin temel disiplinlerine karşı tutumları". Milli Eğitim Dergisi, 158, 137-145.
- Aksoy, H. ve Ünlü, M. (2012). "Coğrafya derslerinde harita becerisine yönelik uygulamaların öğrenci tutumlarına etkisi". Marmara Coğrafya Dergisi, 26, 16-41.
- Aktürk, V. (2012). Sosyal bilgiler dersinde animasyon ve dijital harita kullanımının öğrencilerin mekân algılama becerilerine yönelik etkileri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktürk, V., Yazıcı, H. ve Bulut, R. (2013). "Sosyal bilgiler dersinde animasyon ve dijital harita kullanımının öğrencilerin mekân algılama becerilerine yönelik etkileri". Marmara Coğrafya Dergisi, 28, 1-17.
- Alım, M. ve Girgin, M. (2011). "Coğrafya dersleri için kabartma harita yapımı". Doğu Coğrafya Dergisi, 25, 183-192.
- Ata, B. (2001). "Çanakkale savaşlarını nasıl öğreteceğiz?". Türk Yurdu, 164, 23-29.
- Bahar, H. H., Sayar, K. ve Başbüyük, A. (2010). "İlköğretim öğrencilerinin kroki okuma becerilerinin incelenmesi (Erzincan örneği)". Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (1): 229-246.

- Balkan, A. (2007). İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde harita kullanımının derse karşı tutuma, başarıya ve hatırd tutma düzeyine etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Buğdaycı, İ. (2012). İlköğretimde harita kullanımı üzerine bir inceleme. Yayımlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Buğdaycı, İ. ve Bildirici, İ. Ö. (2009). "Harita kullanımının coğrafya eğitimindeki önemi". 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, http://www.hkmo.org.tr/resimler/ekler/f489f642a0ddb10_ek.pdf Erişim tarihi: 25.01.2015.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Darakçı, S. (2014). "Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında harita kullanımı". Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3 (4): 15-31.
- Demiralp, N. (2006). Coğrafya öğretiminde gösteri yöntemi kullanılarak harita ve küre kullanım becerilerinin geliştirilmesi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demiralp, N. (2007). "Coğrafya eğitiminde öğretim materyalleri". İçinde S. Karabağ ve S. Şahin (Eds.), Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi (s. 137-175). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dilek, D. (2001). Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, H. (2002). Coğrafya öğretim yöntemleri. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Doğanay, H. ve Sever, R. (2012). Genel ve fiziki coğrafya. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dönmez, C. ve Yazıcı, K. (2008). T.C. inkılap tarihi ve atatürkçülük konularının öğretimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Duman, H. (2011). Sosyal bilgiler eğitiminde harita kullanımı ve harita kullanımı konusunda öğretmen görüşleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ekinci, D. (2013). "Coğrafya eğitiminde haritalar". İçinde R. Özey, F. Tuna ve N. Bilgen (Eds.), 21. Yüzyılda Değişen Yaklaşımlar ve Yükseköğretimde Coğrafya Eğitimi (s. 121-152). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ertuğrul, Z. (2008). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin harita ve küre kullanım becerilerinin tespiti. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Eser Ünalı, Ü. (2012). Eğitim fakültesi öğrencileri ve öğretmenleri için harita bilgisi ve uygulamaları. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Göksel, O. (2007). Sosyal bilgiler öğretiminde harita ve grafik kullanımının eğitimi destekleme düzeyi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İncekara, S., Karatepe, A. ve Karabun, A. (2008). "Ortaöğretim coğrafya derslerinde cbs yoluyla harita okuma becerisinin kazandırılmasına yönelik bir uygulama". *Marmara Coğrafya Dergisi*, 17, 97-110.
- Kaymakcı, S. ve Akbaba, B. (2014). "Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının geçmiş yaşantılarında öğrenemedikleri konular ve bunlara ilişkin çözüm önerileri". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18 (3), 145-165.
- Kızılçaoğlu, A. (2007). "Harita becerilerine pedagojik bir bakış". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 341-358.
- Kızılçaoğlu, A. ve Ünlü, M. (2008). "9. sınıfta dilsiz haritaların kullanımına yönelik aktivite önerileri". *Marmara Coğrafya Dergisi*, 17, 45-66.
- Koç, H. (2008). Coğrafya öğretim programındaki kazanımların öğrencilerin harita beceri düzeyleri üzerine etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Koç, H. ve Aksoy, B. (2012). "Harita becerileri ve 11-14 yaş grubundaki öğrencilerin yapabilecekleri harita becerileri". *İçinde* (Ed. M. Safran). *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s. 361-387). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Köstüklü, N. (1998). Sosyal bilimler ve tarih öğretimi. Konya: Kuzucular Ofset.
- Kuşoğlu, Ü. (2003). Ortaöğretim tarih ders kitaplarındaki haritaların metinle ilişkisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kütükoğlu, M. S. (1998). Tarih araştırmalarında usûl. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- MEB. (2005a). İlköğretim sosyal bilgiler dersi 4-5. sınıflar öğretim programı (taslak basım). Ankara: MEB Yayınevi.
- MEB. (2005b). İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6-7. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu (taslak basım). Ankara: MEB Yayınevi.
- MEB. (2007). Ortaöğretim 9. sınıf tarih dersi programı. Ankara: MEB Yayınevi.
- MEB. (2011a). Ortaöğretim 10. sınıf tarih dersi öğretim programı ve 10. sınıf seçmeli tarih dersi öğretim programı. Ankara: MEB Yayınevi.
- MEB. (2011b). Ortaöğretim 11. sınıf tarih dersi öğretim programı. Ankara: MEB Yayınevi.

- MEB. (2011c). Ortaöğretim Türkiye cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı. Ankara: MEB Yayınevi.
- MEB. (2012). Ortaöğretim çağdaş Türk ve dünya tarihi dersi öğretim programı. Ankara: MEB Yayınevi.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis. London: Sage Publications.
- Öcal, A. (2011). "Sosyal bilgilerde mekânsal biliş becerisi ve öğretimi". İçinde B. Tay ve A. Öcal (Eds.), Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi (s. 371-398), Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Öcal, A. (2014). "Sosyal bilgiler dersinde mekân algılama becerisini yeniden düşünmek". İçinde R. Turan, A. M. Sünbül ve H. Akdağ (Eds.), Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar I (s. 263-278). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özey, R. (2009). Dünya platformunda Türk dünyası coğrafyası: Ülkeler, insanlar ve sorunlar. İstanbul: Aktif Yayınları.
- Öztürk, M. (2010). "Tarih öğretiminde harita bilgisi ve kullanımı". İçinde M. Safran (Ed.), Tarih Nasıl Öğretilir? (s. 184-194). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Pala, Ş. M. (2011). Matematik becerisinin sosyal bilgiler derslerindeki harita, grafik ve tablo okuma becerilerine etkisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Patton, M. Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Safran, M. (2002). Türk tarih öğretimi ve meseleleri. Türkler, 17, 935-942.
- Safran, M. ve Şimşek, A. (2009). Tarih yazımında bir sorun: Tarih ve zaman ilişkisi. Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi), 1, 9-26.
- Sağdıç, M. ve Demirkaya, H. (2015). "Sosyal bilgiler eğitiminde coğrafi mekânlara dayalı öğrenme ortamları". İçinde (Eds. R. Sever ve E. Koçoğlu). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Mekânsal Öğrenme Ortamları (s. 119-136). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Sever, R. (2013). "Harita bilgisi (kartografya)". İçinde (Eds. H. Yazıcı ve M. K. Koca). Genel Coğrafya (s. 166-198). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Sezer, A. (2011). "Cumhuriyet dönemi ortaöğretim coğrafya derslerinde türk dünyası coğrafyasının öğretimi". Türklük Bilimi Araştırmaları, 29, 341-373.
- Sönmez, Ö. F. (2010). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde harita becerileri. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Sönmez, Ö. F. (2011). "İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde harita becerileri". İçinde (Eds. R. Turan, A. M. Sünbül ve H. Akdağ). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar II (s. 252-267). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Sönmez, Ö. F. ve Aksoy, B. (2013). "Cumhuriyetten günümüze ilköğretim programlarında harita becerileri". Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 17 (1): 269-288.
- Sönmez, Ö. F. ve Aksoy, B. (2012). "İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin harita beceri düzeylerinin belirlenmesi". Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7 (1): 1905-1924.
- Şahin, B. (2012). Coğrafya öğretmenlerinin tematik haritalara yönelik görüşleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şengül Bircan, T. (2013). Animasyon destekli haritalarla tarih öğretiminin öğrencilerin akademik başarılarına ve mekân algılarına etkisi. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şengül Bircan, T. ve Safran, M. (2013). "Tarih öğretiminde haritaların önemi ve kullanımı". Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 14 (2): 461-476.
- Şimşek, A. (2014). "Tarih öğretiminde basılı görsellerin kullanımı". İçinde İ. H. Demircioğlu ve İ. Turan (Eds.), Tarih Öğretimi ve Materyal Tasarımı (s. 135-162). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tanrıkulu, M. (2010). Kaynaştırma ortamlarında öğrenim gören 9. sınıf total görme engelli öğrencilere harita bilgisinin öğretimi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Taş, H. İ. (2006). "Coğrafya eğitiminde görselleştirmenin önemi: Mekânsal algılamaya pedagojik bir bakış". Doğu Coğrafya Dergisi, 16, 211-238.
- Taşlı, İ., Çelik, H., ve Taşlı, M. (2007). "Yapılandırmacı öğretim ve sosyal bilgilerde harita kullanım durumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi (demirci-gördes örneği)". Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2): 57-68.
- Türk, F. (2009). "Azerbaycan ve orta asyada değişim sürecinde ortaya çıkan turancı siyasi hareketler (1989-2007)". Bilig, 51, 205-230.
- Ünal, F. (2008). İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersi yurdumuzun komşuları ve türk dünyası ünitesinde geçen haritaların kullanılabilirlik düzeyi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ünay, M. (2011). Ortaöğretim coğrafya dersi müfredatında tematik harita ihtiyacının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Ünlü, M. ve Aksoy Güncegörü, H. (2013). "Coğrafya derslerinde harita becerisine yönelik uygulamaların öğretmen tutumlarına etkisi". Marmara Coğrafya Dergisi, 27, 58-71.
- Üzümcü, N. O. (2007). İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde harita okuma becerisinin aktif öğrenme yöntemiyle kazandırılması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, L. (2006). İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler derslerindeki harita, grafik ve şekillerin kavranma düzeyi (Aksaray ili örneği).(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Zaman, S., Günal, H. ve Zaman, N. (2011). "Tarih öğretmenlerinin harita kullanımı ile ilgili düşünceleri üzerine bir araştırma: Erzurum örneği". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(2), 205-218.